

про те, що механізм забезпечення прав і свобод дитини передбачає взаємодію не лише нормативно-правових засобів, що створюють належні передумови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини, а й загальносоціальних засад. Відтак гарантії прав і свобод дитини повинні розглядатися в контексті узгодження соціально-економічних, правових, культурно-духовних, політичних умов, засобів і способів, що спрямовані на постійне вдосконалення прав і свобод дитини, фактичну реалізацію, охорону та захист у разі обмеження або порушення⁷.

На завершення огляду загальної проблематики прав дитини в Україні хотілося б звернути увагу читачів на такі постулати:

1. Ефективність правового регулювання відносин, що так чи інакше стосуються такої «чутливої» сфери суспільного життя, як забезпечення й захист прав дитини, не можна зводити лише до бажаного практичного

результату, який є метою правового регулювання. У цьому разі не враховуються особливості соціально-нормативної обумовленості права, які мають культурні й історичні витоки та втілюють у собі закономірності розвитку загального нормативного континууму відповідного суспільства. Варто погодитися з думкою В. Кудрявцева, котрий писав: «Аналіз соціальної ефективності права тісно пов'язаний із вивченням його соціальної зумовленості. Між цими двома явищами існує тісний двосторонній зв'язок. Якщо та чи інша норма не викликана вимогами життя, напевно чи можна розраховувати на те, що її застосування дасть позитивний результат. Разом з тим лише на основі вивчення ефективності чинного законодавства можна внести корисні пропозиції щодо його подальшого вдосконалення»⁸.

Переносючи наведену думку до контексту нашого огляду, зауважимо, що в основу відповідних шляхів удосконалення законодавства у

сфері забезпечення і захисту прав дитини в Україні має бути покладено саме такий підхід, що, з одного боку, передбачає позитивні наслідки впровадження у законодавстві та юридичній практиці тих чи інших правових норм і стандартів, а з другого – обов'язково враховуватиме традиційні реальні соціонормативні вимоги та потреби українського суспільства, які не обмежуються суто позитивістським поглядом на нормативно-правову сферу соціального життя.

2. Закріплений нині в Україні механізм забезпечення й гарантування прав, свобод і законних інтересів дитини потребує вдосконалення. Одна з неодмінних та найважливіших складових такого вдосконалення – розвиток законодавства в цій сфері, зміст якого має враховувати морально-ціннісний вимір дитинства як ключового періоду в розвитку будь-якої людини.

25

Права національних меншин: європейський досвід

Ніна МЯЛОВИЦЬКА,
доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного
права юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

На кінець минулого століття внаслідок двох світових війн політична карта Європи істотно змінилася. Крім утворення нових держав, характерною ознакою цього історичного періоду стало різке посилення міграційних процесів, які вплинули на національний склад населення багатьох країн, насамперед Західної Європи.

Один із наслідків цього процесу – значне скорочення мононаціональних держав. Водночас зростає кількість держав, населення яких збільшилося за рахунок представників інших країн, що утворили або поповнили національні меншини. Тому необхідно зупинитися безпосередньо на понятті «національна меншина». У науковій літературі найчастіше користуються визначенням, що було запропоновано Комі-

сією з прав людини ООН у 1977 році й по-різному інтерпретується в міжнародних документах. Воно формулюється як «група, що за чисельністю поступається решті населення держави й не посідає панівного становища, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні риси, відмінні від решти населення, та які, принаймні мовчазно, виявляють солідарність, спрямовану на збереження своєї

культури, традицій, релігії чи мови» [9, с. 108].

Окрім міжнародно-правових актів, визначення поняття «національна меншина» є також у законодавстві деяких сучасних держав світу. Так, у Законі України № 2494-12 від 25 червня 1992 року «Про національні меншини в Україні» сказано (ст. 3), що «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за на-

⁷ Опольська Н. М. Теоретико-правові засади забезпечення прав та свобод дитини: Монографія / Н. М. Опольська. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2011. – С. 139.

⁸ Кудрявцев В. Н. Право и социальная действительность // Проблемы социологии права. Вып. 1 / Редкол.: Долгова А. И., Каминская В. И., Кудрявцев В. Н. и др.; отв. ред. А. Б. Чяпас. – Вильнюс, 1970. – С. 7–14.

ціональність, виявляють почуття самоусвідомлення та спільності між собою» [1]. Отже, однією з особливостей національної меншини є не її кількісний склад, а якісна відмінність від етнопонаціональної більшості даної країни. Друга особливість полягає в тому, що належність особи до національної меншини є питанням індивідуального вибору, який не обмежується будь-якими іншими критеріями.

Права національних меншин є невід'ємною частиною загальної системи прав людини й громадянських прав і свобод у окремих державах. Водночас національні меншини мають деякі специфічні права, які відрізняються від прав більшості громадян даної держави. Це їхні права в тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група (збереження ідентичності, традицій, мови, культурної спадщини тощо), а також там, де є потреба збалансувати дискриміноване становище меншини порівняно з іншими громадянами. В усіх інших випадках (політичні, соціальні, економічні права) особам, які належать до національних меншин, мають бути забезпечені ті самі права, що й іншим громадянам. Реалізація прав національних меншин може бути надійно гарантована лише за умови їх закріплення у відповідних конституційно-правових актах. Належний їх захист не може бути забезпечений у країнах, де принципи верховенства права не є панівними й де відсутня незалежна, сильна та високопрофесійна судова влада.

Конкретизуючи загальне положення про захист прав національних меншин, слід відзначити, що в сучасних європейських країнах цей процес здійснюється здебільшого двома шляхами.

Перший полягає в тому, що держава докладно регламентує права громадян, які належать до національних меншин, і визначає механізм їх реалізації. Така широка регламентація прав національних меншин характерна, зокрема, для Скандинавських країн [8]. Цей підхід можна простежити також на прикладі Конституції Угорської Республіки від 18 серпня 1949 року. Так, у параграфі 68 Основного Закону цієї країни передбачається, що національні та етнічні меншини, котрі проживають в Угорській Республіці, є учасниками народної влади; вони являють собою державотворювальні чинники. Держава забезпечує їхню колективну участь у громадському житті; збереження й розвиток їхньої культури, вживання ними рідної мови, право на освіту рідною мовою, а також право використання назв рідною мовою. Гарантується представництво в державних органах влади, а також пра-

во утворювати самоврядні органи – як місцеві, так і в масштабах усієї країни [6, с. 561].

Подібно до цього, але в більш загальній формі регламентує права національних меншин Конституція Румунії від 21 листопада 1991 року [7, с. 64].

Правовий захист прав лінгвістичних груп населення досить докладно визначений у Конституції Бельгії та деяких інших держав Європи.

В Україні з прийняттям Декларації прав національностей, законів України «Про об'єднання громадян», «Про національні меншини в Україні», а згодом і в Конституції України на конституційно-правовому рівні закріплено право національних меншин на об'єднання, на національно-культурну самобутність та національно-культурну автономію. У країні створено понад 400 національних товариств, до того ж понад 30 національних об'єднань мають всеукраїнський статус. Діяльність цих товариств спрямована на задоволення специфічних національних потреб і запитів у сфері культури, освіти, мови, на збереження й розвиток національної самосвідомості, традицій, звичаїв, історичної пам'яті свого народу.

Наступним кроком у забезпеченні прав національних меншин стала ратифікація Україною в 1997 році Рамкової конвенції «Про захист національних меншин» (1995 р.) [5], у 2003 році – Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992 р.) [3]. Відповідно до цих міжнародно-правових актів 3 липня 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про засади державної мовної політики» [4]. У ньому визначаються декілька понять, зокрема мовна група, мовна меншина, регіональна мовна група, мови національних меншин (мова меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням). Регіональні мови за рішенням місцевих рад установлені в декількох регіонах України. У ст. 10 Конституції Автономної Республіки Крим міститься норма, в якій визначається, що в АРК поряд із державною мовою забезпечується функціонування й розвиток, використання і захист російської, кримськотатарської, а також мов інших національностей [2].

У більшості ж конституцій європейських держав права національних меншин не визначаються, а забезпечуються в рамках групи особистих прав і свобод людини. Це характерно, зокрема, для Болгарії, Греції, Туреччини, Німеччини, Франції та ін. Прикладом такого підходу може слугувати Конституція ФРН, у п. 3 ст. 3 якої проголошується: «Нікому не може бути завдано шкоди або віддано перевагу за ознаками статі, походження, раси, мови, місця на-

родження і споріднення, віросповідання, релігійних чи політичних поглядів» [6, с. 581].

З усіх прав і свобод людини варто звернути особливу увагу на культурні права й свободи, бо повнота їх конституційного закріплення відіграє велику роль у сучасному світі. Адже від того, якою мірою представники національних меншин почувуються рівноправними громадянами своєї країни, залежить не лише їхній соціальний статус і ступінь інформованості в суспільстві, а й рівень солідарності між людьми та конфліктний потенціал самого суспільства. Саме неможливість або небажання забезпечити в правових рамках культурні запити окремих національностей нерідко спричиняють міжнаціональний розбрат і конфлікти.

Джерела

1. Закон України «Про національні меншини» № 2494-12 від 25.06.1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
2. Закон України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» № 350-14 від 23.12.1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5-6. – Ст. 43.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» № 802-15 від 15.05.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 259.
4. Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-17 від 09.06.2013 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
5. Збірка договорів Ради Європи. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 655 с.
6. Конституції государств Европы: В 3-х т. / Под. ред. Л. А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – Т. 1. – 824 с.
7. Конституції государств Европы: В 3-х т. / Под. ред. Л. А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – Т. 3. – 792 с.
8. Лукашева Н. В. Правовое положение автономных образований в странах Северной Европы : Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. – Екатеринбург, 1998. – 185 с.
9. Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми: Монографія. – К.: Вентурі, 1999. – 400 с.